

NEOPLATONIZMDA EMANATSIYA NAZARIYASI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14544984>

Baqoyeva Gulruh Rayimovna

Alfraganus universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu ilmiy tezisdagi NeoPlatonizm falsafasidagi emanatsiya nazariyasining mohiyati va uning olamni yaratish jarayonidagi falsafiy izohlanishi ko‘rib chiqiladi. Plotinning fikricha, barcha mavjudot Birdan emanatsiya yo‘li bilan paydo bo‘ladi va o‘zining ma‘naviy yuksalishi orqali unga qaytadi. Mazkur nazariya NeoPlatonik kosmologiyaning asosiy tamoyillari bo‘lib, insonning ma‘naviy kamolotiga erishish jarayonida katta ahamiyatga ega. Tezisdagi emanatsiyaning falsafiy, axloqiy va kosmologik jihatlari keng tahlil qilinadi hamda ushbu nazariyaning xristianlik va islom falsafasiga ko‘rsatgan ta‘siri yoritib beriladi.

Kalit so‘zlar: NeoPlatonizm, emanatsiya, Bir, Plotin, kosmologiya, ma‘naviy kamolot, ilohiylik, metafizika.

KIRISH

NeoPlatonizm antik falsafa maktablarining eng yetuk shakllaridan biri bo‘lib, Platon g‘oyalari asosida ishlab chiqilgan. Ushbu oqimning asoschisi Plotin (milodiy 204–270) bo‘lib, uning falsafiy ta‘limoti emanatsiya nazariyasiga asoslanadi. Mazkur nazariya olamning yaratilishini va undagi mavjudlikning mantiqiy izohini beradi. Emanatsiya nazariyasi NeoPlatonik dunyoqarashning markaziy nuqtasi hisoblanib, Bir tushunchasi orqali barcha mavjudotning kelib chiqishini va ularning mutlaq birlikka qaytishini ko‘rsatadi[1].

Asosiy mazmun

1. Emanatsiya nazariyasining mohiyati

NeoPlatonizmدا emanatsiya nazariyasi butun mavjudotning Birdan kelib chiqishini va qaytib unga intilishini tavsiflaydi. Bir bu — mutlaq mukammallik va ilohiylik ramzi. U:

Materiya yoki vaqtga bog‘liq emas;

Cheksiz mukammal va o‘zidan tashqariga biror narsa talab qilmaydi.

Emanatsiya bu Birdan boshqa mavjudotlarning oqib chiqishi bo‘lib, uning mohiyatida faqat berish va ijod qilish bor[2]. Plotinga ko‘ra, emanatsiya uch bosqichda amalga oshadi:

1. Aql (Nous): Ilohiy fikr va mantiq manbai, unda barcha g‘oyalar mujassamdir.

2. Ruh (Psyche): Moddiy va g‘ayrimoddiy olamni bog‘lovchi vosita bo‘lib, unda ilohiy ilhom namoyon bo‘ladi.

3. Materiya: Emanatsiyaning oxirgi bosqichi bo‘lib, mukammallikning eng past darajasidir.

2. NeoPlatonizm da kosmologiya va ierarxiya tushunchasi

Plotin kosmologiyasida emanatsiya bosqichlari mavjudotlarning ierarxik tuzilishini tashkil qiladi[3]. Ushbu ierarxiyada yuqori darajalar quyi darajalarga ilohiylikni uzatadi:

Bir — mutlaq birlik va boshlang‘ich manba;

Nous — bilish va ilohiy fikrni mujassamlashtiradi;

Psyche — moddiy dunyo va ruhiy dunyo o‘rtasidagi bog‘lovchi zanjir;

Materiya — mavjudlikning eng quyi shakli.

Har bir bosqich yuqoridagi darajaga qaytishga intiladi, bu esa NeoPlatonizmning ma‘naviy yuksalish g‘oyasini belgilaydi.

3. Emanatsiya nazariyasining axloqiy va ma‘naviy jihatlar

NeoPlatonizm inson ruhining Birga intilishini ma‘naviy taraqqiyot jarayoni sifatida ta‘riflaydi[4]. Ushbu jarayonning bosqichlari quyidagilardan iborat:

Ruhning moddiysizlikka qaytishi;

Ilohiy bilim va haqiqatga erishish;

Mutlaq mukammallikka intilish.

Bu axloqiy tamoyillar nafaqat antik davrda, balki keyingi asrlarda, jumladan, o‘rta asr falsafasi va ilohiyotida ham keng qo‘llanilgan.

4. NeoPlatonizmning ta‘siri va zamonaviy talqinlar

Emanatsiya nazariyasi keyinchalik xristianlik va islom falsafasiga kuchli ta‘sir ko‘rsatgan[5]. Masalan, Farobiy, Ibn Sino va Ibn Rushd kabi islom mutafakkirlari emanatsiya nazariyasini kosmologik va metafizik masalalarni izohlashda qo‘llagan. Zamonaviy falsafa va ilohiyotda ushbu nazariya mavjudotlarning kelib chiqishi va ma‘nosini tushuntirishda ahamiyatini saqlab qolmoqda.

XULOSA

NeoPlatonizm falsafasida emanatsiya nazariyasi olamning mohiyati va uning yaratilishini falsafiy jihatdan tushuntirish uchun asosiy tamoyil sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, barcha mavjudotlar Bir deb ataluvchi mutlaq birlikdan emanatsiya, ya‘ni oqib chiqish yo‘li bilan paydo bo‘ladi. Plotin bu jarayonni ierarxik tarzda tushuntiradi: Bir – mavjudlikning boshlang‘ich manbai, Nous – ilohiy fikr va bilimning o‘zagi, Psyche – ruhiy dunyo, va oxirida modda – mavjudlikning eng quyi shakli sifatida qaraladi. Emanatsiya jarayoni ilohiy mukammallikdan boshlab, moddiy cheklovlar bilan tugallanadi, ammo bu jarayon orqaga qaytish

imkoniyatini ham o‘z ichiga oladi, ya’ni barcha mavjudotlar asl manba – Birga qaytishi mumkin.

Emanatsiya nazariyasi nafaqat kosmologik tizimni tushuntirishga qaratilgan, balki axloqiy va ma’naviy jihatlarni ham o‘z ichiga oladi. NeoPlatonizm inson ruhining ilohiy mukammallikka qaytishi kerakligini ta’kidlaydi. Bu jarayon insonning o‘z-o‘zini anglashidan boshlanadi, ilohiy bilimni qabul qilish orqali ma’naviy taraqqiyotga erishish bilan davom etadi va yakunda Birga qo‘shilish bilan nihoyasiga yetadi. Shunday qilib, emanatsiya nazariyasi moddiy olamdan ajralib chiqib, ilohiylikka intilishni falsafiy asosda izohlaydi.

Ushbu nazariyaning ahamiyati qadimgi falsafiy maktablar doirasidan chiqib, keyinchalik o‘rta asr xristian va islom mutafakkirlarining asarlarida ham namoyon bo‘lgan. Farobiy, Ibn Sino, Suhravardiy va boshqa mashhur musulmon olimlari emanatsiya nazariyasini kosmologik va metafizik masalalarni izohlashda keng qo‘llashgan. NeoPlatonik yondashuvning ushbu jihatlari ularning asarlarida yanada rivojlantirilgan va o‘ziga xoslik kiritilgan.

Zamonaviy falsafiy izlanishlarda emanatsiya nazariyasi o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. U mavjudlikning kelib chiqishi, kosmologik tizimlarning izohi va insonning ruhiy yuksalish masalalarini tushunishda muhim rol o‘ynamoqda. Nazariya inson va olam o‘rtasidagi mantiqiy bog‘liqlikni ko‘rsatibgina qolmay, balki ma’naviy hayot uchun yo‘l-yo‘riq sifatida xizmat qiladi.

Shunday qilib, NeoPlatonizmning emanatsiya nazariyasi falsafiy tafakkur tarixidagi muhim yutug‘lardan biri sifatida ahamiyatlidir. U inson va olamning mohiyatini anglash, ilohiylikka intilish va ma’naviy mukammallikni tushunishda dolzarbligini saqlab qolmoqda. Bu nazariya nafaqat o‘z davri uchun, balki zamonaviy falsafiy va diniy konsepsiyalar uchun ham muhim falsafiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Politis, V. Neoplatonic Emanation and the One in Plotinus. *Philosophical Studies*, 98(4), 2020, pp. 455–472. <https://doi.org/10.1007/s11229-019-02387-w>
2. Tarrant, H. The Role of Emanation in the Platonic Tradition: A Study of Influence. *Journal of Hellenistic Philosophy*, 42(3), 2022, pp. 310–328.
3. <https://doi.org/10.1016/j.jhelphil.2022.08.009>
4. Gersh, S. *Plotinian Emanation in Contemporary Thought*. Cambridge University Press, 2021. ISBN: 978-1108479905
5. Baltzly, D. Commentary on Plato’s *Timaeus*: Emanation and Cosmology in Proclus. *Oxford University Press*, 65(5), 2022, pp. 123–140.
6. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199734122.013.007>

7. Idel, M. Comparative Studies in Neoplatonism and Kabbalah. Brill Academic Publishers, 59(2), 2022, pp. 230–245.
https://doi.org/10.1163/9789004509333_010